

Monopolistični pojavi na tržišču

Teško je ugotoviti vse škodljive posledice monopolističnih pojavov: zaviranje prometa, s tem pa v končni posledici tudi proizvodnje; podražitev blaga oziroma onemogočanje znižanja cen tudi tedaj, kadar bi se objektivno lahko znižale; oviranje, da bi s svobodnimi odnosi med ponudbo in povpraševanjem ter z normalno konkurenco prišli do realnih pogojev prodaje ter do ekonomičnejšega poslovanja; kršenje predpisov in kršenje temeljnih pojmovanj o trgovini v socializmu; slabljenje iniciative.

Vsako sodelovanje v trgovini ter sploh v gospodarstvu ni hkrati tudi monopolizem. Ali gre za koristno sodelovanje gospodarskih organizacij ali za škodljivi monopolizem, je predvsem odvisno od tega, s kakšnim smotrom je bil sklenjen dogovor ter kakšne posledice lahko povzroči na tržišču.

Zvezni tržni inšpektorat je nedavno izdelal izčrpnije poročilo o pojavih monopolizma na tržišču. Objavljamo nekaj primerov, ki jih navaja to poročilo.

Generalna zastopništva

Zagrebsko podjetje »Autocentar« je sklenilo pogodbo s tovarno avtomobilov TAM iz Maribora, po kateri je edino »Autocentar« upravičen prodajati izdelke TAM na področju Hrvaške. Ko pa je TAM prodal tudi nesporedno nekaterim podjetjem na Hrvatskem (»Automobilija«, »Poljoopskrba« in »Agroinvest« iz Zagreba ter »Poljoopskrba« iz Osijeka), so morala ta podjetja deliti provizijo z »Autocentrom«, čeprav ni imel pri teh poslih nobenega deleža. Jemal je del provizije samo zato, ker je po pogodbi generalni zastopnik TAM na Hrvatskem.

Podobno pogodbo in podobno prakso ima TAM tudi s »Slovenijaavtom« iz Ljubljane, »Crvena zastava« iz Kragujevca pa ima kot zastopnika za vso Jugoslavijo »Autosrbija« iz Beograda. »Autosrbija« se je spet zavezala s pogodbo, da bo prodajala izdelke »Crvene zastave« na Hrvatskem izključno po »Autohrvatski«. »Autohrvatska« je prav tako generalni zastopnik FAP.

»Poljoopskrba« iz Zagreba je generalni zastopnik tovarne kmetijskih strojev »Bratstvo i jedinstvo« iz Zemuna in je prav tako upravičena do dela provizije tistih podjetij iz Hrvaške, ki kupijo blago brez posredovanja »Poljoopskrbe« neposredno od tovarne.

»Automobilija« iz Zagreba je zahtevala od sarajevskega »Bosnaauta«, naj ji prodaja neko število vozil TAM ter je dobila naslednji odgovor:

»Zal nam je, da vašega cenjenega naročila ne moremo realizirati, ker nam je kot zastopnikom TAM prepovedana prodaja blaga izven našega teritorija, na kar smo bili opozorjeni tudi z njihovim pismom...«

Podoben odgovor je dobilo podjetje na podobno zahtevo tudi od podjetja »Slovenijaavto«.

Da bi se izognile morebitnim kaznim, so nekatere gospodarske organizacije formalno odpovedale take in podobne pismene pogodbe, namesto njih pa je ostal ustmeni »gentlemanski« sporazum.

Včasih zagovarjajo tako poslovanje s tem, da se proizvajalnemu podjetju bolj izplača imeti generalnega zastopnika, kakor da bi samo organiziralo lastno prodajno službo. Toda ta podjetja že tako

redno imajo prodajno službo, razen tega pa so tudi možnosti za ustanavljanje poslovnih skupnosti, ki bi se s tem ukvarjale. Končno pa, če se tudi lahko zagovarja obstoj generalnih zastopnikov, je težko zagovarjati prakso, da dobijo provizijo, ne da bi sodelovali v prometu, ali pa da se jim po drugi strani ne dovoljuje prodajati izven določenega področja.

»Lokalni« monopolizem

Občinski ljudski odbori včasih ne pokažejo potrebne vztrajnosti v preprečevanju monopolističnih pojavov, posamezni pa so celo prispevali k njihovemu nastajanju.

Občinski ljudski odbor v Prilepu je prepovedal prilepskemu gostinstvu, da bi kupovalo pivo od drugih pivovar, razen od prilepske in je ukazal, naj gospodarske organizacije kupujejo cigarete samo od tobačne tovarne v Prilepu. V Osijeku so prav tako zahtevali, naj trgovinska podjetja za prodajo alkohola na debelo kupujejo pivo samo od pivovarne v Osijeku, če ga pa vendarle kupijo od drugih pivovar, da ga prodajajo po enakih cenah kakor pivo iz Osijeka, ki je zaradi zastarelosti pivovarne dražje. V Titogradu je ljudski odbor zahteval, naj cigarete nakupujejo samo v titograjski tobačni tovarni.

To nikakor ne pomeni, da vse podobne »teritorialne« omejitve izvirajo iz ljudskih odborov. Nasprotno, v večini primerov imajo ljudski odbori pravilno stališče, sama podjetja pa ga nimajo vedno. Med »Slovenijavinom« iz Ljubljane in podjetjem za izdelovanje brezalkoholnih pijač »Sara Bertić« iz Osijeka je bila sklenjena pogodba, po kateri je »Slovenijavina« odstopila »Stari Bertić« pravico do zakupa licence za proizvodnjo kokte pod pogojem, da dobi 8% od prodajne cene ter da »Sara Bertić« ne more proizvajati ter prodajati nobenih drugih brezalkoholnih pijač (sodavice, mineralne vode itd.). »Slovenijavina« se je po svoji strani zavezala, da ne bo prodajalo na področju, ki »pripada« »Sari Bertić«.

Belje se je pismeno dogovorilo z beograjskimi veletrgovinskimi podjetji »Konzumom«, »Dorčolo« in »Delikateso«, da ne bo nikomur drugemu v Beogradu prodajalo svojega masla.

Nekorisne (milo povedano) dogovore sklepajo včasih tudi glede cen. Tovarne olja so dogovorno sklenile, da bodo olje prodale za 3 din dražje. Kmetijske zadruge v Martonošu, Mali Pijaci in Horgošu (okraj Senta) so se dogovorile, po kakšnih cenah bodo prodajale svoje proizvode subotički tovarni konserv »Vojvodini«.

»Zadružni« monopolizem

Same zadruge niso nikoli iniciatorji takih dogovorov, ki bi vodili k monopolizmu, razen redkih izjem. Drugačnja pa je zadeva z nekaterimi poslovnimi zvezami. Včasih so edini nosilec monopolizma na

svojem področju, iztisnejo (vendar ne s konkurenco) iz odkupa vse druge organizacije ter diktirajo cene in druge prodajne pogoje.

Zivinorejska poslovna zveza v Zaječarju je sklenila z zadrugami pogodbo, da morajo vse odkupljene kmetijske proizvode ponuditi najprej njej. Okrajna poslovna zveza v Pančevu je s pogodbo zadolžila zadruge, da morajo vso odkupljeno koruzo prodati samo njej. Zadruge s področja Garešnice (Hrvaška) so bile v januarju primorane razveljaviti sklenjene pogodbe s trgovskimi podjetji in se zavzeti, da bodo v prihodnje prodajale odkupljene proizvode le prek poslovne zveze.

V Bjelovárju je direktor zadrugne hranilnice sporočil zastopnikom zadrug, da ne bodo dobile odkupnega kredita, kolikor ne bodo svojih proizvodov prodajale le prek poslovne zveze. Poljedelsko-semenarska zveza iz Bjelovara jim je po svoji strani sporočila, da morajo prodajati odkupljeno blago prek nje, kolikor pa že imajo sklenjene pogodbe in dobre poslovne zveze s kakšnimi trgovskimi podjetji, da lahko nadaljujejo poslovanje z njimi, vendar pod pogojem, da dajo od tega poslovni zvezi »provizijo« v višini 6 odstotkov (čeprav, kar je razumljivo, zveza pri teh poslih nima nobenega deleža).

Kmetijske zadruge iz osiješkega okraja so po pogodbi z zivinorejsko poslovno zvezo dolžne, da ji prodajo vsa juca in perutnino, ki jo odkupijo.

Zivinorejska perutninarska poslovna zveza v Vinkovcih se je dogovorila z obratom za predelavo kmetijskega posestva v Vinkovcih za zvišanje cen svinjskega mesa v nadrobni prodaji od 250 na 280 dinarjev. (Zveza je zahtevala, naj se cena povzraha na 300 din, vendar obrat na to ni pristal.) Da bi pred podražitvijo izzvali umetno pomanjkanje, so 2. marca odstranili iz svojih prodajalnih večje količine mesa.

Kaj je mogoče storiti

Objavili smo iz poročila tržne inšpekcije nekaj primerov monopolističnih teženj, ker smo menili, da jih je treba zaradi njihovih škodljivih posledic skrbno spremljati in iznašati v javnost, ki je v naših razmerah najučinkovitejša kontrola. Državlani-volilci lahko po svoji strani veliko storijo za preprečevanje takih pojavov, na kolektive, o katerih smo govorili, pa bo nedvomno vplivala kritika javnosti.

S predpisi in aktivnostjo pristojnih organov je prav tako mogoče doseči nadaljnje rezultate pri zatiranju monopolizma. Dogovarjanje glede cen in tržišča je mogoče dopustiti le ob konkretnem soglasju odgovornega upravnega organa ali oblastnega organa za vsak posamezni primer, inšpekcije, tožilstva in tudi sama sodišča pa lahko še vedno pokažejo več doslednosti in strogosti pri iskanju in pregonjanju monopolističnih primerov.

Vsekakor pa lahko k temu največ prispevajo sami kolektivi in njihovi organi upravljanja s čvrstim vztrajanjem na liniji splošno ljudskih interesov in z upiranjem vsem poskusom, da bi poslovanje njihovega podjetja ali zadruge krenilo v katero koli drugo smer. Tudi v tistih organizacijah, ki so bile tu omenjene in kritizirane, lahko sami proizvajalci še vedno — ne da bi čakali na posredovanje skupnosti — obsodijo in preprečijo monopolistične težnje.

Javnost je upravičena, da to od njih tudi pričakuje.

M. J.